

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้จัดทำหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการจัดการและการประเมินโครงการ ตามโครงการเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. 2545 โดยได้อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคน หรือครอบครัวหลายๆ ครอบครัว ที่มารวมกันอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีขนบธรรมเนียมประเพณี และบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ (1)ชุมชนเมือง เป็นชุมชนที่รวมกันอยู่ และมีอาคารบ้านเรือนหนาแน่นอยู่ในเขตปกครองแบบใดแบบหนึ่ง และประชาชนมักประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน มีความเจริญเป็นศูนย์กลาง (2) ชุมชนชนบท เป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตเมือง ซึ่งเป็นเขตที่มีความเจริญทางด้านวัตถุไม่มาก ผู้คนมักประกอบอาชีพเกษตรกรรม แวดล้อมไปด้วยความเป็นธรรมชาติต่างๆ มากกว่าชุมชนเมืองและมีวิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ จารีตประเพณี และทัศนคติต่างๆ ที่เป็นแบบเดียวกัน ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนจึงมักพบเห็นเฉพาะในชุมชนชนบทเท่านั้น

เศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) และการกระจายผลผลิตหรือการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิต (Distribution) ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชน จึงหมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต ของครอบครัวต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันซึ่ง จะเป็นเรื่องของ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน การจับจ่ายใช้สอย และการซื้อขายข้าวของ เครื่องใช้ต่างๆ ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันนั่นเอง

การดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งทางด้านการเกษตร อุตสาหกรรม บริการ และด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วยตนเองโดยปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน เหมือนกับปัญหาทางเศรษฐกิจของสังคมโดยทั่วไป ประกอบด้วย ปัญหา 3 ด้าน คือ (1) จะผลิตอะไร (What) คือ ให้ชุมชนร่วมคิด ว่าควรจะผลิตสินค้าอะไร และผลิตเป็นจำนวนเท่าไร ปัญหานี้เกิดจาก ทรัพยากรการผลิตของชุมชนมีจำกัด จึงต้องเลือกผลิตเฉพาะสินค้าที่จำเป็นก่อน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงจำนวนการผลิตที่

เหมาะสมกับการบริโภค และการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตของชุมชน เพื่อให้ ทรัพยากรที่เหลือสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นที่จำเป็นต่อไป (2) จะผลิตอย่างไร (How) คือ ให้ชุมชนร่วมทำ โดยพิจารณาว่า ควรจะผลิตสินค้าอย่างไร และผลิตแบบไหน เป็นการพิจารณาว่า สมควรจะผลิตด้วยเทคนิคการผลิตแบบไหน และใช้ปัจจัยการผลิตอะไรบ้าง จะเลือกใช้ปัจจัยแต่ละชนิดในสัดส่วนเท่าไร จึงจะมีประสิทธิภาพสูงสุด คือ ให้ได้ผลผลิตสูงสุด หรือเสียต้นทุนต่ำสุด ปัญหานี้เกิดขึ้นจากการผลิตสินค้าแต่ละชนิดมีวิธีการผลิตได้หลายวิธี จึงต้องเลือกวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด และ (3) จะผลิตเพื่อใคร (For Whom) คือ ให้ชุมชนร่วมรับประโยชน์ โดยตัดสินใจว่า ควรจะผลิตสินค้าเพื่อใครในชุมชน และผลิตเป็นจำนวนเท่าไร คือ ชุมชนต้องพิจารณาว่า เมื่อผลิตสินค้าได้แล้วจะกระจายผลผลิต หรือแจกจ่ายสินค้าออกไปอย่างไร ควรกำหนดให้ใครได้รับประโยชน์จากสินค้าและบริการนั้นๆ (Target Group) และได้รับในปริมาณเท่าไรจึงจะเหมาะสม เช่น ระหว่างคนมีฐานะดี กับคนที่มีฐานะยากจนในชุมชนนั้น

กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่จะดำเนินการ จะต้องอยู่บนพื้นฐานความสามารถที่มีอยู่จากการใช้ทุนของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย (1) สินค้าทุน คือ เครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ หรือที่สามารถหามาได้ตามศักยภาพ (2) ทุนทางเศรษฐกิจ คือ ปัจจัยที่สนับสนุนให้การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นไปอย่างสะดวก ราบรื่น เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ สภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ การติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง เป็นต้นและ (3) ทุนทางสังคม คือ วิธีการผลิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน สถานศึกษา ศาสนสถาน และสถานอนามัยหรือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น

เศรษฐกิจชุมชน จะเป็นการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งจะแตกต่างจากธุรกิจชุมชน ที่จะเน้นการจัดการเงิน เพื่อเป้าหมายให้ได้กำไรในเชิงธุรกิจเป็นสำคัญ ทำให้บางคนมีความรู้สึกว่าการใช้คำว่า ธุรกิจ จะสื่อความหมายไปถึงการลงทุนที่ต้องการผลตอบแทนเป็นกำไรสูงสุด ซึ่งกำไรอาจไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของการประกอบการของชุมชน บางคนจึงเห็นว่าน่าจะใช้คำว่าวิสาหกิจชุมชนจะเหมาะสมกว่า ทั้งนี้เพราะทุนของชุมชน จะรวมทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งบางอย่างอาจจะยังไม่พัฒนาเต็มศักยภาพก็ตาม เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทรัพยากร ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่มีการสะสม ทุนความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคม หรือความไว้วางใจ ความเป็นญาติพี่น้องของผู้คนในชุมชน การจัดการทุนเหล่านี้ จะต้องจัดการโดยชุมชน ในทุกขั้นตอนการผลิต โดยเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน มาผสมผสานกับความรู้หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ การจัดการต้องเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ มีความแตกต่าง และมีนวัตกรรมที่เหมาะสม ไม่ใช่การเลียนแบบ ซึ่งเป้าหมายของการจัดการนั้น เพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อปรับปรุงชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ใช่เพื่อกำไรและถ้ามีผลผลิตส่วนเกินอาจจะส่งไปจำหน่ายได้ แต่จะไม่ใช่เป้าหมายสำคัญในการ

ผลิต ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนอาจจะไม่ได้เข้ามาจัดการทั้งหมดทุกขั้นตอน แต่จัดการตามวงจรธุรกิจของคนนอกที่เป็น พ่อค้า ข้าราชการ นักวิชาการ แต่โดยสรุปแล้ว การดำเนินการโดยทั่วไป อาจจะใช้คำว่า เศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน หรือ ธุรกิจชุมชน แทนกันได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ออนไลน์, 2550) ได้อธิบายว่า ประเทศไทยเริ่มมีแนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ทั้งนี้เพราะ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้รับความเสียหายมาก จนเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จึงต้องการจะฟื้นฟู และบูรณะประเทศขึ้นมาใหม่ รวมถึงการได้เห็นแบบอย่างการพัฒนา จากประเทศที่พัฒนาแล้วจึงต้องการเลียนแบบ การได้รับการสนับสนุน ความช่วยเหลือจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ในหลายๆ ด้าน และมีวิทยาการใหม่ๆ ที่เอื้ออำนวยสำหรับการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีในการวางแผน แต่การดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรม ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2493 โดยรัฐบาลได้จัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจ และเป็นที่ปรึกษาให้กับรัฐบาล พอถึงปีพ.ศ. 2502 รัฐบาลได้ให้คณะสำรวจภาวะเศรษฐกิจของธนาคารโลก ทำการสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อนำเสนอปัญหาและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ จากนั้นได้จัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมา ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2504 ปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ต่อเนื่องถึงฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

ผลของการพัฒนา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ปรากฏว่าทำให้โครงสร้างระบบเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลง และขยายตัวไปค่อนข้างมาก แต่ในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ หลายประการดังนี้ (1) การขยายตัวทางเศรษฐกิจภายในประเทศ ประสบผลสำเร็จค่อนข้างดี ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น (2) การกระจายรายได้ของประชาชนถึงแม้ว่าจะประสบผลสำเร็จที่ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลเพิ่มขึ้น แต่รายได้และความเจริญเหล่านี้ กลับกระจุกตัวอยู่เฉพาะในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเท่านั้น และนับวันช่องว่างดังกล่าวนี้จะเพิ่มมากขึ้น (3) เสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจและดุลการชำระเงิน เนื่องจากการใช้จ่ายของประชาชนที่มากเกินไป ความจำเป็น ทำให้ระดับราคาสินค้าสินค้าและค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น (4) ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เกิดการบุกรุกทรัพยากร ธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ในการผลิต ที่เกินความเหมาะสม (5) ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถควบคุมมลพิษต่างๆ ให้ลดลงมาอยู่ในระดับที่ปลอดภัยได้ และ (6) คุณภาพ

ชีวิตของประชาชน มีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่างๆ ขึ้นในสังคม

จากผลของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจจึงกล่าวกันว่า เป็นความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา โดยสรุปได้ว่า มาจากสาเหตุที่ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่เปิด (Open Economy) มากเกินไป คือ (1) การเปิดเสรีมากเกินไป โดยเฉพาะการเปิดเสรีทางการเงิน ทำให้เกิดการไหลเข้าและไหลออกของเงินอย่างมาก และรวดเร็ว ยกแก่การควบคุม (2) การใช้แหล่งเงินทุนจากต่างประเทศมากเกินไป ขนาดของหนี้สินจากต่างประเทศมีปริมาณมาก โดยเฉพาะการกู้ของภาคเอกชน จึงทำให้มีปัญหาหนี้สินค้างจ่ายจำนวนมาก (3) การทำให้ค่าของเงินผูกติดกับค่าเงินดอลลาร์ (US Dollars) มากเกินไป ทำให้ค่าของเงินบาทแข็งเกินความเป็นจริง และไม่ยืดหยุ่นตามภาวะเศรษฐกิจ เมื่อเงินดอลลาร์ไหลเข้าออกอย่างรวดเร็ว ค่าเงินบาทไม่ได้ปรับตัวตาม จึงเป็นเหตุให้เกิดการเก็งราคา และการโจมตีค่าเงินบาท (4) การปล่อยให้บริษัทข้ามชาติมีอิทธิพลเหนือระบบเศรษฐกิจมากเกินไป จึงเกิดการผูกขาดโดยบริษัทข้ามชาติ ทำให้ธุรกิจขนาดเล็กล้มเหลว และ (5) รัฐบาลและเอกชนหวังพึ่งต่างประเทศมากเกินไป โดยไม่พยายามพึ่งตนเอง เมื่อสถานการณ์เศรษฐกิจโลกแปรปรวน ทำให้ระบบเศรษฐกิจในประเทศไม่สามารถทรงตัวอยู่ได้ จึงได้เกิดกระแสแนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เคียงคู่ไปกับการอาศัยกลไกตลาดโลก ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายจากระบบเศรษฐกิจที่เปิดเสรี วิธีการก็โดยการสร้างฐานที่มั่นคงทางเศรษฐกิจในชุมชนชนบท เพื่อเป็นการเสริมสร้างฐานรากทางเศรษฐกิจให้เข้มแข็ง เพราะเชื่อว่า ชุมชนชนบทและเศรษฐกิจการเกษตร จะเป็นโครงข่ายความปลอดภัย (Safety Net) ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ระบบเศรษฐกิจจะมีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีค่า ทำให้คนมีงานทำ จึงเป็นระบบที่จะทำให้เศรษฐกิจมีความพอเพียงเข้มแข็ง และยั่งยืน

การดำเนินกิจกรรมของเศรษฐกิจชุมชน จะเน้นในเรื่องของความร่วมมือมากกว่าการแข่งขันจึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เน้นความสัมพันธ์ในท้องถิ่นเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาวดังนั้นจึงสามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาทั้ง 2 ด้าน คือ ทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจส่วนบุคคล และการพัฒนาชุมชน ไปพร้อมๆกัน ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของ ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยทั่วไปที่เน้นการแข่งขัน และผลตอบแทนสูงสุดส่วนบุคคลเป็นสำคัญ นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมของเศรษฐกิจชุมชน มีความสำคัญในแง่ของการดำเนินการที่ง่ายกว่า เพราะจากแนวทางในการพัฒนาของรัฐบาลที่ผ่านมามักจะดำเนินแบบข้างบนลงสู่ข้างล่าง (Top-Down) คือ จากหน่วยงานของทางราชการ หรือการวางแผนจากส่วนกลาง ไปสู่ข้างล่าง คือ ภาคประชาชน ซึ่งในเชิงทฤษฎี การพัฒนาในแนวทางนี้ มักจะไม่ค่อยเหมาะสมและประสบความสำเร็จได้ยาก แต่

เศรษฐกิจชุมชนจะเป็นการดำเนินการแบบ ข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน (Bottom-Up) จึงเป็นการดำเนินการที่ง่ายกว่า นอกจากนี้ยังมีโอกาสสำเร็จสูงกว่า เพราะปัจจัยในการพัฒนาต่างๆ มีอยู่ในท้องถิ่น และความร่วมมือจากคนในท้องถิ่นเอง เพราะการวางแผนจากส่วนกลาง น่าจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศักยภาพของท้องถิ่น และทุนของชุมชน ในท้องถิ่นต่างๆ น้อยกว่า นอกจากนี้การมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ยังมีจุดแข็งที่เป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการประสบความสำเร็จ ในการพัฒนา 4 ด้าน คือ (1) คนในชุมชนท้องถิ่นจะมีจิตสำนึกร่วมกัน เพราะเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีความเป็นมาและดำรงอยู่ด้วยกัน (2) มีความเอื้ออาทรและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพราะเป็นเอกลักษณ์ของสังคมในท้องถิ่นอยู่แล้ว ดังนั้น การดำเนินการใดๆ ในชุมชนจึงประสบความสำเร็จได้ง่าย (3) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลเป็นไปตามธรรมชาติและด้วยความสมัครใจเพราะไม่ใช่มาจากบังคับหรือสั่งการ และ (4) การบริหารจัดการง่ายกว่าเพราะเริ่มจากพื้นที่ชุมชนที่มีคนไม่มากนัก การบริหารจัดการจึงง่ายกว่า และถ้าพื้นที่หนึ่งประสบความสำเร็จ จะเกิดการกระจายหลักการ และแนวคิดออกไป

เศรษฐกิจชุมชน มีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในหลายด้าน คือ (1) เปิดโอกาสให้มีการประกอบการ เป็นช่องทางและโอกาสให้มีการประกอบการในชุมชน ที่มีความสามารถ มีความคิดริเริ่ม มีความคิดสร้างสรรค์ และต้องการหาประสบการณ์ รวมถึงโอกาสพิสูจน์ความสามารถในการดำเนินการได้ ทั้งนี้เพราะใช้ทุนน้อย เน้นการสร้างงาน และความร่วมมือในท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญ ถ้ากิจการประสบความสำเร็จ จะสามารถขยายไปสู่การประกอบการขนาดใหญ่ได้ (2) ก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชน มีรายได้เพิ่มขึ้นและลดปัญหาการว่างงาน พัฒนาฝีมือแรงงาน เพราะมีส่วนเป็นเจ้าของกิจการ จึงมีโอกาสฝึกทักษะความสามารถในการทำงานได้ตามที่ต้องการ (3) เป็นฐานให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมหภาค ทั้งในด้านการเป็นแหล่งวัตถุดิบ ตลอดจนการรับช่วงการผลิตชิ้นส่วนต่างๆ การฝึกประสบการณ์ การยกระดับฝีมือแรงงาน และทักษะต่างๆ ที่จำเป็นในการประกอบการให้สูงขึ้น (4) สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะจะเกิดการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ ไปยังชุมชนต่างๆ ไม่กระจุกตัวอยู่เฉพาะในเขตเมือง ชุมชนเองจะมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น และ (5) ลดปัญหาสังคมเพราะประชาชนมีรายได้ มีงานทำ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเกิดจิตสำนึกที่ดี รับผิดชอบต่อความเป็นเจ้าของ และรับผิดชอบต่อชุมชนมากขึ้น ปัญหาสังคม และความรุนแรงต่างๆ ในสังคมจึงลดลงได้

สังสิต พิริยะรังสรรค์ (2541) ได้อธิบายว่า ตั้งแต่เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาทำให้กระแสแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และหาทางออกให้กับสังคมได้ แบ่งเป็น 2 กระแสหลัก คือ (1) กระแสทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโลกาภิวัตน์ เป็นกระแสที่ครอบงำ

ระบบเศรษฐกิจไทยมาช้านาน โดยเป็นระบบที่อยู่ภายใต้แนวคิดตาม ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (Market Economy) คือ เป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับ การค้า การลงทุน และการบริการระหว่างประเทศที่เป็นไปอย่างอย่างเสรี ภายใต้ระบบนี้ จึงเกิดการกระตุ้นให้มีการไหลเข้ามาของเงินทุนจากต่างประเทศ เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นระบบที่เน้นในเรื่อง เงิน หรือทุน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดสภาพคล่องทางการเงิน ระบบเศรษฐกิจจึงสามารถหมุนเวียนอยู่ได้ ทำให้ระบบนี้มีจุดอ่อนคือ เป็นระบบที่มุ่งส่งเสริมธุรกิจขนาดใหญ่ และเป็นธุรกิจชั้นนำ ของประเทศ แต่ละเลยในเรื่องของคน และเป็นระบบที่ตอบสนองต่อธุรกิจขนาดกลาง ขนาดเล็ก และบุคคลธรรมดาต่างๆไป จากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ไม่สามารถรับประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจในอนาคตได้ แต่อย่างไรก็ตามด้วยปัจจัยทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นปัจจุบัน บีบบังคับให้ผู้คนจำนวนมาก ต้องเลื่อนไหลไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโลกาภิวัตน์ ยังคงเป็นเศรษฐศาสตร์ กระแสหลัก ของประเทศต่อไป และ (2) กระแสทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองภายใต้ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ได้มีแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ที่ให้ความเชื่อมั่นว่า จะสามารถทำให้ประชาชนดำรงชีวิตอย่างพออยู่ พอกิน ได้ นอกจากนี้ยังเป็นระบบที่สามารถพัฒนาไปสู่ความอยู่ดี มีสุขได้ในระยะต่อไป ด้วย แต่ตราบนานกระทั่งถึงปัจจุบัน แนวคิดตามกระแสนี้ยังคงเป็นแนวคิด กระแสรอง ในสังคมไทย ในแง่ของการยอมรับของกิจกรรม และมูลค่าในระบบเศรษฐกิจ โดยที่กระแสทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองนี้ ได้ ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาช้านานแล้ว เพียงแต่ขอบเขตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทนี้ค่อนข้างจำกัด ไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก โดยเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองนี้มาจากความคิดที่ว่า คนต้องกิน ต้องบริโภค โดยพื้นฐานที่สุดของคน คือ การผลิต (Production) ส่วนการแลกเปลี่ยนเพื่อการตลาด (Marketing) ก็มีความสำคัญเช่นกัน แต่อยู่ในลำดับที่รองลงมา ดังนั้นก่อนอื่นต้องให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ ในที่สุดสังคมและประเทศ จึงจะพึ่งตนเองได้ กล่าวโดยสรุปแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยในอนาคต ควรเดินทางสายกลางมากกว่าที่จะยึดกระแสเศรษฐกิจใดกระแสหนึ่งเป็นหลัก เหมือนในอดีต นั่นคือ ควรพยายามสร้างดุลยภาพระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือยุทธศาสตร์เศรษฐกิจทุนนิยมเพื่อการส่งออก กับเศรษฐกิจกระแสรองได้แก่ เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ทั้งนี้เพื่อเพิ่มมูลค่า ความเจริญเติบโต และความสามารถในการพึ่งตนเองให้มากขึ้น เพื่อจะได้เป็นหลักประกัน และสร้างความมั่นคงในการพัฒนาประเทศให้มากยิ่งขึ้น

ในการสร้าง เศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมิกลไกสำคัญ ดังนี้ (1) ต้องทำความเข้าใจร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน สื่อความหมายได้ตรงกัน จึงจะนำไปสู่แนวปฏิบัติที่เป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ (2) ความหมายและวิธีดำเนินการต้องชัดเจน ทั้งใน

ลักษณะการประกอบการ การเป็นเจ้าของ และเป้าหมายในการดำเนินการ ต้องเป็นของชุมชนและเพื่อชุมชน (3) นโยบายต้องชัดเจน โดยจะต้องสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นกลไกการสร้างฐานรากของระบบเศรษฐกิจ และต้องกำหนดให้เป็นนโยบายระดับชาติ (4) ต้องสร้างมาตรการและกฎเกณฑ์ต่างๆ เมื่อเป็นนโยบายแห่งรัฐแล้วจะต้องมีมาตรการ กฎเกณฑ์ แผนงาน และวิธีปฏิบัติการให้บรรลุนโยบายนั้น และ (5) ต้องมีงบประมาณสนับสนุน เพื่อจะทำให้เกิดการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ จึงต้องมีงบประมาณสนับสนุน รวมทั้งต้องมีองค์กรที่ต้องปฏิบัติงาน ตลอดจนมีกลไกในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิผล

นอกจากนี้ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ (1) การดำเนินกิจกรรม การจัดการเศรษฐกิจชุมชนต้องเริ่มต้นจากชุมชนที่มีความพร้อมและมีศักยภาพก่อน เพราะต้องการให้เป็นความคิดริเริ่มจากชุมชนเอง ภาวการณ์ต่างๆ เป็นเพียงผู้กระตุ้นและสนับสนุนเท่านั้น (2) ต้องมีการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน และภาครัฐกิจต้องทำงานในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อจะทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งเชิงธุรกิจและการจัดการ (3) การทำงานต้องมีการประสานงานจากหลายฝ่าย ดังนั้น จึงควรมีการกำกับในระดับนโยบายอย่างชัดเจน เช่น ควรให้รัฐมนตรีรับผิดชอบดูแลในเรื่องนี้โดยตรง (4) มีการส่งเสริมเวทีประชาคมในระดับอำเภอ เพื่อเป็นแกนหลักการประสานงานในทุกส่วน และเพื่อเป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และ (5) ต้องมีการระดมทรัพยากรจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยการใช้แผนของชุมชนเป็นหลักในการสร้างกลไกการประสานงาน เพื่อระดมทรัพยากรทั้งหมดลงสู่พื้นที่เป้าหมาย ทั้งนี้แนวทางในการพัฒนา ควรดำเนินการในด้านต่างๆ ต่อไปนี้ อย่างพร้อมเพียงกัน คือ (1) การขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ยังมีความจำเป็นและต้องให้ความสำคัญต่อไป แต่การขยายตัวไม่จำเป็นต้องสูงมาก (2) การกระจายรายได้ (Income Distribution) เพื่อให้ประชาชนมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น (3) สวัสดิการทางสังคม (Social Well-being) เพิ่มความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การได้รับบริการขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง และ (4) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Quality) ควบอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม

การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การพัฒนาที่จะสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง และตลอดไป ภายใต้สภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจึงนับได้ว่าเป็นกระแสการพัฒนาที่กล่าวถึงกันมากในปัจจุบัน สาเหตุมาจากการพัฒนาที่ผ่านมา โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ถ้ายังใช้แนวคิดในการพัฒนาแบบเดิม คงต้องถึงวันที่สังคมโลกไม่อาจพัฒนาได้อีกต่อไป จากแนวคิดข้างต้นประเด็นที่มีความสำคัญกว่านั้น คือ วิธีของเศรษฐกิจชุมชน จะนำไปสู่การ

พัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนได้อย่างไร คำตอบคือ จากเป้าหมายของเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่ได้ต้องการกำไร หรือผลตอบแทนสูงสุดอย่างเดียว แต่ยังมีเป้าหมายสำคัญอื่นๆ คือ การพัฒนาขีดความสามารถของคน ครอบครัว และชุมชน จากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น ถ้าสังคมต่างๆ สามารถพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จะลดลง หรือหมดไปจากชุมชนนั้นๆ ได้ ซึ่งแสดงว่าการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักการสากลได้แล้ว แต่ยิ่งไปกว่านั้นคือ เศรษฐกิจชุมชนจะสามารถยืนอยู่บนขาตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาคนอื่นอีกด้วย

แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองในชนบท กลายเป็นกระแสทั่วไปในสังคมไทยครั้งแรกภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 นอกจากนี้แนวทางในการปฏิบัติมีหลักคิด และทิศทางในการดำเนินการ ที่คล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก การดำเนินงานหรือโครงการต่างๆ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่รับมาดำเนินการ มักจะเป็นหน่วยงานเดียวกัน โดยเน้นจุดสำคัญ มีดังนี้ (1) เน้นที่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนชนบท (2) ให้ความสำคัญกับการผลิตในภาคการเกษตร (3) เน้นที่ความพอเพียงและการพยายามพึ่งตนเองเพื่อลดความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกต่างๆ (4) ใช้ศักยภาพทางด้านต่างๆ ของตนเองหรือที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นหลัก (5) เน้นที่กิจกรรมการผลิต มากกว่าการซื้อขายแลกเปลี่ยนและ (6) มีการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาบูรณาการเพื่อการพัฒนากิจกรรมต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากเป็นฐานรากทางเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสรองก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากร 1 ใน 3 ของประเทศ และเป็นภูมิภาคที่มีสัดส่วนของคนจนมากที่สุดของประเทศ มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศ โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อคนเท่ากับ 1,316 บาทต่อเดือน และมีสัดส่วนของจำนวนคนจนมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 13.05 ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์, 2554) นอกจากนี้ยังมีรายได้ทั้งจากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรเท่ากับ 155,037 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนเกษตรกรในภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลางที่มีรายได้รวมจากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรเท่ากับ 212,756 บาท 300,216 บาท และ 376,962 บาทตามลำดับ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, ออนไลน์,

2553) ดังนั้นในการทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้กำหนดพื้นที่การศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามความคาดหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น รวมทั้งส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน และนำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและของประเทศไทยต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางตรงของปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน 4 ด้าน คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ ที่มีต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน 4 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย
2. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางตรงของกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน 4 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย ที่มีต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน 4 ด้าน คือ การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
3. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางตรงและผลกระทบทางอ้อมของปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน 4 ด้าน คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ ที่มีต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน 4 ด้าน คือ การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.3 สมมุติฐานการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กำหนดสมมุติฐานของการวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ มีผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย

2. กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย มีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน ได้แก่ การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3. ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ มีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน ได้แก่ การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ มีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน ได้แก่ การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเน้นศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี สุรินทร์ จังขอนแก่น อุดรธานี และเลย โดยเน้นกลุ่มอาชีพภายในชุมชน ซึ่งการศึกษาจะเน้นวิจัยกระบวนการ 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. ปัจจัยนำเข้า (Input) คือ ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ 4 องค์ประกอบ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ

2. กระบวนการ (Process) คือ กิจกรรมต่างๆ ในกระบวนการ ได้แก่ 4 องค์ประกอบ: การผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย

3. ผลผลิต / ผลลัพธ์ (Output / Outcome) คือ การจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน ได้แก่ 4 องค์ประกอบ: การให้การศึกษา การให้ความอนุเคราะห์ชุมชน การสร้างสาธารณูปโภค และการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับวิเคราะห์ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือที่สำคัญนำไปสู่ผลการศึกษาที่ตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังกล่าวที่ได้ทำการศึกษาถึง กระบวนการบริหาร 3 ขั้นตอน ดังขอบเขตการวิจัยที่ผ่านมานำไปสู่แนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและเป็นต้นแบบการศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภูมิภาคอื่นๆของประเทศไทย สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรต่างๆ ของสถาบันอุดมศึกษา และนำเสนอหรือตีพิมพ์ผลงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนและวงการวิชาการทั้งระดับชาติและนานาชาติต่อไป